

GEORGI VERBEECK*

VAN OVERWINNAARS TOT VERLIEZERS VAN DE GESCHIEDENIS. DE
ERFENIS VAN HET DDR-ANTIFASCISME.
STAATSIDELOGIE EN GESCHIEDSCHRIJVING IN DE DDR

In de DDR was het antifascisme staatsideologie. Trots presenteerde het Oosten van Duitsland zich als het andere en het betere Duitsland dat radicaal met de erfenis van het nationaal-socialisme had gebroken. Daarbij maakte men gebruik van de klassieke marxistische theorie volgens dewelke het nazi-regime een terroristische uitwas van het kapitalisme in crisis was. Wie het socialisme invoert, belemmert de terugkeer van de nazi-demonen, zou was de redenering. De oorzaak van het fascisme lag in de klassenverhoudingen van het kapitalisme. Enkel door die te veranderen kon men een herleving van het fascisme beletten. Een antifascistische staat is dus per definitie een socialistische staat. En dat was niet minder dan in het nationale belang van Duitsland. In het publieke leven was de antifascistische retoriek alom tegenwoordig. Rituelen en symbolen die verwezen naar het antifascistische verzet waren overal aanwezig. De muur die beide stadsdelen van Berlijn van elkaar scheidde werd, zonder een zweem van ironie en bloedernstig, *antifaschistischer Schutzwall* genoemd. Men kon zich terecht afvragen of zonder het cement van het antifascisme de DDR (letterlijk) levensvatbaar was.

Voor historici in de DDR was geschiedschrijving over Hitler, het Derde Rijk en het fascisme in het algemeen geen vrijblijvende zaak. Geen onderdeel van de contemporaine geschiedschrijving was zo door ideologische premissen gedicteerd als het fascisme-onderzoek. In wezen bleef men vasthouden aan de oude formule die in 1935 door de Bulgaarse communist Georgi Dimitrov werd geformuleerd. Het fascisme werd gedefinieerd als 'de openlijk terroristische dictatuur van de meest reactionaire, meest chauvinistische en de meest imperialistische elementen binnen het financiële kapitalisme'. Deze redenering hebben DDR-historici in grote lijnen tot het einde toe weten vol te houden. Hen was het er om

* Hoogleraar voor Duitse geschiedenis aan de Katholieke Universiteit Leuven en universitair docent Cultuurwetenschappen aan de Universiteit Maastricht.

te doen om de 'klassenbasis' van het fascisme bloot te leggen, en vooral de verantwoordelijkheid van het grootkapitaal voor het aan de macht komen van Hitler te documenteren. Zoals de geschriften van Marx, Engels en Lenin verplichte referentiepunten waren voor praktisch iedere geschiedbeoefening, zo diende de zogenaamde Dimitrov-formule als het alfa en omega voor de geschiedschrijving over het fascisme. Men kan zich voorstellen dat onder degelijke omstandigheden de DDR-historiografie volledig het contact verloor met de ontwikkelingen en debatten die in het Westen onder historici werden gevoerd. Daarbij kwam nog dat het beeld over het fascisme sterk verbonden was met de aanspraken van de DDR als staat die de erfenis van het fascisme met wortel en tak had uitgeroeid.

Men kan zich afvragen of het antifascisme van de DDR, als zelfbeeld van een staat en als historiografische praktijk, zichzelf na 1989 heeft kunnen overleven. Met het einde van de DDR is ook een bepaalde vorm van geschiedschrijving ten onder gegaan. De omwenteling was drastisch, want naar te verwachten was kantelde het zelfbeeld van zelfverklaarde 'winnaars' naar 'verliezers' van de geschiedenis¹. Vanuit dit perspectief was het te verwachten dat het geschiedenisbeeld over fascisme en antifascisme onvermijdelijk mee op de schroothoop zou worden gegooid.

NA DE WENDE

De revolutie van 1989 leidde er toe dat in de daarop volgende jaren de structuren van de DDR-historiografie praktisch volledig werden vernietigd². Wat volgde was niet alleen een drastische reorganisatie van het wetenschappelijke en academische landschap, maar kwam neer op een volledige delegitimering van de oude geschiedschrijving. Door de krapte op de arbeidsmarkt en de massale overname door West-Duitse historici van vacant gekomen posities aan Oost-Duitse universiteiten verdwenen historici uit de voormalige DDR praktisch volledig uit het gezichtsveld. Wat overbleef waren structuren en organisaties die aan de *Partei des Demokratischen Sozialismus* (PDS), als opvolger van de SED gebonden waren. Te denken valt daarbij vooral aan de historische commissie van de PDS³, de met de partij gelieerde Rosa Luxemburg Stiftung⁴ en heel hele reeks kleinere organisaties en instellingen, uitgeverijen en private initiatieven⁵. Oudere historici die in de DDR een toonaangevende rol hadden gespeeld maar sinds 1989 op pensioen werden gesteld, gingen de ruggengraat vormen van een alternatieve historische cultuur. Ze staan meestal uitgesproken negatief tegenover wat wordt ervaren als de dominantie van de West-Duitse historiografie en zien zich als een belangenbehartigers van al wie zich slachtoffer van de hereniging voelde. Vooral in dit netwerk kon het oude geschiedenisbeeld dat in de DDR zo lang de toon had aangegeven een tweede adem vinden.

Stefan Berger heeft dit milieu van voormaligē DDR-historici in het eengemaakte Duitsland bestudeerd en komt tot de vaststelling dat de elite van

destijds vandaag toch een relatief groot zelfkritisch vermogen aan dag schijnt te kunnen leggen⁶. Daarbij valt op dat hij wel een erg bereidwillig oor te luisteren legt bij wat deze gestalten *nu* over zichzelf en hun rol in het verleden te melden hebben, zonder hen kritisch te confronteren met hun standpunten en geschriften *van toen*. Men kan zich daarbij toch niet van de indruk ontdoen dat velen toch een erg apologetische verhouding tot hun eigen biografie hebben ontwikkeld. De politieke instrumentalisering die in de DDR schering en inslag was, wordt door de meesten van hen nu als een grove vergissing afgedaan. Velen van hen hebben zich nu bekend tot een verbazingwekkend positivisme en historicisme⁷, nadat ze zich ten tijde van de DDR meestal moeiteloos aan het dictaat van de 'partijdigheid' hadden onderworpen. Voor diegenen die tot een min of meer zelfkritische reflectie in staat waren, moet 1989 dan ook als een bevrijding worden ervaren⁸. Ondanks het verlies van een academische positie, kon men zich eindelijk bevrijden van de verstikkende bevoogding door partij en staat, en dogmatische denkkaders van zich afwerpen. De meesten zegden wel nog steeds te geloven dat er in de DDR oprechte pogingen waren ondernomen om een 'tweede Duitse historiografie' te ontwikkelen⁹. Een dergelijke redenering heeft natuurlijk alleen maar zin als men de Westerse geschiedschrijving eenzijdig als een anticommunistische monoliet definieert. Ondanks alle (voorzichtige) zelfkritiek blijft meestal een sterke wens behouden om de kern van een 'beter socialisme' te bewaren. Een antikapitalistisch alternatief dat ook zijn weerslag zou moeten vinden in het geschiedenisbeeld¹⁰. Als het waar is dat de DDR een mislukte, maar in zich legitieme poging was om het kapitalisme te overwinnen en de meest donkere kanten van de 20ste-eeuwse Duitse geschiedenis uit te wissen, dan moet de oude antifascisme-doctrine bij deze groep historici niet helemaal verdwenen zijn.

Van diegenen die in de DDR-tijd veel over het fascisme hebben geschreven, hebben zich na 1989 nog een aanzienlijk aantal publiek het woord genomen. Joachim Petzold (1933–1999) bij voorbeeld blikte in een autobiografie terug op de rol van zichzelf en van andere historici in de SED-staat¹¹. Dat deed ook Kurt Pätzold (1930–) die benadrukte dat de DDR-historiografie een grote bijdrage aan de vooruitgang van de historische kennis heeft geleverd¹². Hij beklagde zich erover dat de huidige geschiedschrijving over de vroegere DDR in dezelfde mate wordt gepolitiseerd als de DDR-geschiedschrijving van destijds. Want, zo luidt dan de redenering, door de DDR tot een voetnoot van de Duitse geschiedenis te herleiden, hoeft ze niet meer ernstig te worden genomen als bron van inspiratie voor een toekomstige sociale utopie¹³. Dergelijke opvattingen zijn ook terug te vinden bij Manfred Weissbecker (1935–)¹⁴. Hier gaat het stuk voor stuk om fascisme-experts. Maar ook historici die destijds vooral toonaangevend waren in de marxistische geschiedtheorie, en wiens werk eerder in de categorie van geschiedenisideologie thuis hoorde, lieten vergelijkbare geluiden horen. Daartoe behoren Walter Schmidt (1936–), in een vroeger leven directeur van het

Zentralinstitut für Geschichte bij de Akademie der Wissenschaft der DDR¹⁵, Wolfgang Küttler (1936-), marxistisch geschiedtheoreticus¹⁶, en Gerhard Lozek (1926-), voor 1989 vooral bekend als beoefenaar van een soort historische subdiscipline, namelijk de 'kritiek op de burgerlijke geschiedschrijving'¹⁷. In zekere zin hoort daar ook Ernst Engelberg (1909-), in zijn tijd reeds nestor van de sociale geschiedschrijving en Bismarck-biograaf¹⁸. Veel toongevende DDR-historici zouden zich met terugwerkende kracht gaan herkennen in het problematische zelfbeeld van Jürgen Kuczynski (1904-1997), namelijk als 'trouwe dissident'¹⁹.

Wie aanzienlijk minder subtiel argumenteert en in dogmatische verstar- ring volhardt, is Kurt Gossweiler (1917-), die als fascisme-expert ook buiten de grenzen van de DDR enige bekendheid had verworven. Tijdens zijn actieve leven in de DDR liet Gossweiler uitschijnen dat hij aan een iets of wat meer gedifferen- tieerd fascisme-beeld aan het werken was. Na de *Wende* omarmde hij theorieën die eerder aan de communistische strijdjaren uit de jaren dertig herinneren. Hij werd een fel bestrijder van wat hij als het 'revisionisme in de arbeidersbeweging' beschouwde. Nu betreurt hij de destalinisatie in de Sovjet-Unie en beschouwt die als het begin van een 'kapitalistische restauratie'. Blijkbaar schat hij de dreiging van het 'imperialisme' hoger in dan het fascisme. De studie van het fascisme heeft hij de rug gekeerd, 'na de catastrofe van 1989/90', om zich aan dit nog grotere 'gevaar voor het overleven van de mensheid' te wijden. Wie zijn 'politiek archief' goed leest, herkent de oude stalinistische dogma's over het fascisme²⁰. In zijn oude collega Dietrich Eichholtz vindt Gossweiler een bondgenoot in gelijkhebbri- gheid²¹.

Dergelijke robuuste opvattingen vindt men meer in ostalgische publica- ties van vulgariserende aard. Meestal zijn ze van de hand van oudere voormalige DDR-burgers die zich tot de verliezers van de Duitse eenmaking rekenen. Vaak gaat het om mensen die in de DDR niet onbelangrijke maatschappelijke, econo- mische of politieke functies hebben vervuld. Van academische geschiedschrijving is hier geen sprake, maar men vindt hier denkkaders terug die ten tijde van het 'reëel bestaande socialisme' staatsdoctrine waren. Men vindt er de oude *Zwei- Linien-Konzeption* in terug. Daarbij gaat het om de gedachte dat er twee lijnen van historische continuïteit in de Duitse geschiedenis zouden terug te vinden zijn: een progressieve en een reactionaire lijn. Tot de eerste behoren alle zogeheten revolu- tionaire, humanistische en verlichte tradities uit de Duitse geschiedenis; tot de tweede de zwarte bladzijden van klassentegenstellingen, onderdrukking, imperia- lisme en agressie. Het bestaan van twee Duitse staten in 1949 – 1989 was de voor- lopige bekroning van deze historische dualiteit. De DDR werd geprezen als thuishaven waarin alle progressieve en revolutionaire tradities hun bekroning hadden gekregen; de Bondsrepubliek was het eindpunt van al het reactionaire en imperialistische in de Duitse geschiedenis. De Bondsrepubliek was met andere worden de incarnatie van een niet doorgevoerde breuk met het nazi-verleden.

Dit beeld blijft geldig voor het herenigde Duitsland. De 'vijandige over- name' van de DDR door de Bondsrepubliek werd voorgesteld als de bekroning van plannen die al in de jaren vijftig en zestig door de Adenauer-regering waren voorbereid. Dat zou in de lijn liggen van revanchistische plannen bij diegenen die zich niet hadden neergelegd bij de Duitse deling en van een spoedige hereniging droomden. Maar de gesuggereerde continuïteit gaat nog verder. Bij de oude plan- nenmakers zou het vooral om oud-nazi's gaan. Gedocumenteerd wordt dit aan de hand van de lotgevallen van Dr. Friedrich Ernst, tussen 1939 en 1941 *Reichskommissar für die Verwaltung des feindlichen Vermögens*, en later in de jaren vijftig in de Bondsrepubliek bedenker van plannen om de Oost-Duitse economie terug in private handen te krijgen²². In feite was de Duitse eenmaking van 1990 dus de bekroning van een nationaal-socialistische ideologie. Het ging om dezelfde 'liquidatoren' van volksbezit. Met de *Treuhandanstalt* zegevierde de 'contrarevolutie'. Het zou een triomf zijn geweest voor de reactionaire krachten van de geschiedenis. Dat gaat niet toevallig gepaard met eerherstel voor de symbolen van het 19de-eeuwse imperiale Duitsland²³. De overname van het DDR- vermogen was dus een herhaling van de manier waarop de nazi's beslag hadden genomen op de economieën in de bezette landen tijdens de Tweede Wereldoorlog²⁴. De erfenis van het fascisme liep dus door in de houding van de opeenvolgende West-Duitse regeringen ten opzichte van de Duitse kwestie en in de eenmaking van 1989/90.

Een duidelijke graadmeter voor de manier waarop men zich tot het anti- fascisme van de DDR verhoudt, is de visie die men er over de Berlijnse muur op na houdt. Over het algemeen wordt die nu als een aberratie afgedaan. Ook het verlies aan mensenlevens wordt nu betreurd. De officiële uitleg van destijds over de zogenaamde 'antifascistische verdedigingswal' vindt men praktisch nergens meer terug²⁵. Vele voormalige DDR historici zullen nu beweren dat ze zelf nooit in deze propagandistische mythe van het DDR-regime hebben geloofd²⁶. De Berlijnse muur was misschien wel het 'Kainsteken van de DDR' voor de post- communistische PDS²⁷. Maar anderzijds is er ook een neiging om de als een logisch product van de Koude Oorlog te zien. Veertig jaar na de bouw van de Berlijnse muur waren er binnen de PDS en in kranten als *Neues Deutschland* of *Junge Welt* nog steeds stemmen te horen die de muur als een 'noodzakelijke en pragmatische oplossing' zagen waarmee de DDR zich kon verdedigen tegen westerse pogingen om die staat te destabiliseren²⁸.

Wie aan het antifascistische karakter van de DDR gehecht blijft, heeft het natuurlijk moeilijk met de zogenaamde totalitarisme-theorie die de vergelijking maakt tussen fascistische en communistische systemen. DDR-historici die deze theorie altijd fel bestreden hadden, omdat het in hun ogen een Westerse poging was om de socialistische staten in diskrediet te brengen, kon het niet ontgaan zijn dat er na 1990 een nieuwe belangstelling voor deze theorie was ontstaan. Het is

daarbij des te opmerkelijker dat een aantal historici voorzichtig toenadering blijken te zoeken tot de verguisde theorie van weleer. Dit was bijvoorbeeld het geval bij Wolfgang Ruge en Gerhard Lozek²⁹. De neiging om de theorie volledig af te wijzen is groot, maar sommigen erkennen toch dat het mogelijk is om bepaalde aspecten van het politieke systeem in de DDR als totalitair te kwalificeren. Maar dit heeft dan betrekking op de bureaucratische aberraties, en niet op de ideologie van het socialisme. Horst Schützler vond het bijvoorbeeld zinvol om, in navolging van Russische historici, het concept ook te gebruiken voor de geschiedenis van de SED³⁰.

Het spreekt bijna van zelf dat de meesten niet bereid waren om erg ver te gaan in hun acceptatie van de totalitarisme-theorie. Kurt Pätzold prees het boek van de Amerikaanse historicus Daniël Goldhagen, omdat die volgens hem juist had gewezen op iets wat het nazi-regime fundamenteel anders maakte, namelijk een antisemitisme dat gericht was op het massaal vernietigen van mensen³¹. Dat maakte van iedere vergelijking tussen het Derde Rijk en de DDR bij voorbaat een onzinnige onderneming. Een heftig pamflet tegen de totalitarisme-theorie kwam in 2008 van de gepensioneerde Dřsdener historicus Horst Schneider³². Hij neemt niet alleen de westerse geschiedschrijving maar ook de hele herdenkingscultuur in het herenigde Duitsland op de schop. De volgens hem modieus geworden *Diktaturenvergleich* is er in zijn ogen alleen maar op uit om 'het antikapitalistische en reëel socialistische alternatief dat in de DDR na 1945 werd uitgetoetst te demoniseren en te criminaliseren³³. En weer wordt de historische verbindingslijn elders gelegd, namelijk die tussen nazi-Duitsland en de Bondsrepubliek van vandaag. Want, 'imperialistische expansie en agressie' zijn de 'wezenskenmerken' in het buitenlandse beleid van beiden³⁴. Bij iemand als Horst Schneider wordt duidelijk dat in feite de hele herinneringscultuur in het Duitse land van vandaag in het vizier wordt genomen. De verwerking van 'beide Duitse dictaturen', zoals dat ondertussen in tal van initiatieven gestalte heeft gekregen, is hem een gruwel³⁵. De Duitse eenmaking wordt door hem nog steeds uit het perspectief van een internationale klassenstrijd gezien, zoals die in de terminologie van de jaren twintig en dertig werd geformuleerd. Schneider laat er geen twijfel over bestaan dat, wat hem betreft, de strijd om historische interpretaties wezenlijk draait om de vraag hoe men zich tegenover de DDR in haar geheel verhoudt³⁶.

Over het algemeen kan men vaststellen dat de meeste van de voormalige DDR-historici blijven vasthouden aan het zelfbeeld van de DDR als een 'antifascistische staat'. Hier en daar mag men dan al kritiek hebben op de manier waarop de ideologie in de praktijk werd omgezet, maar het ideologische zelfbeeld als zodanig blijft grotendeels overeind. Het antifascistische engagement blijft nuttig om de eigen rol als historicus in de DDR te verdedigen en zich af te zetten tegen bepaalde tradities binnen de westerse historiografie. Dit geeft hen de gelegenheid om het morele fundament van de Oost-Duitse staat te blijven verdedigen, en tege-

lijkertijd kritiek te kunnen uitoefenen op bepaalde aspecten van machtsuitoefening in het reëel bestaande socialisme. Een dergelijke houding is natuurlijk in tegenspraak met wat men daarvoor jarenlang heeft verdedigd. Men hield toen gemakshalve vast aan de klassieke marxistische opvatting over 'de eenheid van theorie en praktijk'. Nu wordt de theorie 'gered' en beschouwt men de praktijk als een afwijking ervan.

ANTIFASCISME EN ANTITOTALITARISME

De aard van het antifascisme in de DDR is na de Wende voorwerp geworden van felle discussie. Veel waarnemers hadden het over een *verordneter Antifaschismus*³⁷. Daarmee werd bedoeld dat het niet alleen door de staat was opgelegd, maar dat het daarnaast ook inhoudelijk een aantal kenmerken vertoonde. De neiging om fascisme tot een fenomeen van klassenstrijd te reduceren, verminderde de bereidheid om ook persoonlijke verantwoordelijkheid en schuld in ogenschouw te nemen. Men legt dan wel de nadruk op sociaal-economische structuren, maar mensen van vlees en bloed blijven uit beeld. Van een doorleefd antifascisme, op basis van eigen morele overtuiging, was geen sprake. Het zou ook een verklaring bieden, waarom autoritaire tradities en denkwijzen (gezagsgetrouwheid, intolerantie tegenover minderheden en vreemdelingen) in het Oosten sterker konden doorleven dan in Weste. Of men wijst op een al te schematisch geschiedenisbeeld dat de echte slachtoffers van het fascismebuiten beschouwing laat. Van vanuit de marxistische interpretatie kunnen alleen maar arbeiders de echte tegenstanders van het fascisme zijn. De slachtoffers van de nationaal-socialistische rassenoerlog, op de eerste plaats de joden, komen nauwelijks in dit beeld voor. In zijn algemeenheid zou men zelfs kunnen stellen dat de concepten van fascisme en antifascisme het aparte karakter en de radicaliteit van het nationaal-socialisme juist hebben gebatelliseerd³⁸.

Natuurlijk is niet iedereen het eens met deze diskwalificatie van het DDR-antifascisme. Het marxistisch antifascisme wordt dan gezien als superieur aan het burgerlijke antifascisme, omdat het ouder is en omdat het steunt op een alomvattende klassenanalyse³⁹. En zo is het mogelijk dat de discussie om het antifascisme de kern gaat uitmaken van een felle Duitse discussie over de verwerking van het verleden in het algemeen⁴⁰.

De gehechtheid aan het antifascisme is wat veel historici uit de voormalige DDR in het verenigde Duitsland nu nog verbindt met hun verleden ten tijde van de DDR. Het is een evidentie datie voor velen een tweede huid is geworden. Het maakt het hen bijzonder moeilijk om tot een kritische reflectie te komen op wat Antonia Grunenberg de 'mythe van het antifascisme' noemde⁴¹. Grunenberg beoogt niet het fascisme te rehabiliteren, maar het antifascisme als ideologie te deconstrueren. Het is namelijk niet datgene dat het beoogt te zijn, namelijk een

radicale kritiek op het fascisme in al zijn aspecten. Het 'reëel bestaande antifascisme' is volgens haar in totalitaire visioenen ingebed, de gevangene van denkblokkades, gekenmerkt door geweld en valse helden⁴². Ook de Franse historicus en ex-marxist François Furet beschreef het historische antifascisme in die termen⁴³. Als een product van manipulaties door de communistische beweging sinds Lenin en Stalin. Of nog met andere woorden: antifascisme, niet als een overtuiging, maar als een tactiek. In het antifascisme had het Sovjet-communisme een nieuwe ruimte gevonden⁴⁴. Het kan hier absoluut niet de bedoeling zijn om de DDR mede schuldig te verklaren voor de aberraties van het stalinisme en de Komintern. Het volstaat hier om vast te stellen dat DDR-historici, ook na de *Wende*, geen grote bijdrage hebben geleverd tot een kritische reflectie op het wezen en het gebruik van het antifascisme. Het kan niet verwonderlijk zijn dat een bijzondere vorm van antifascisme, als laatste strohalp om aan de mislukte droom van het DDR-socialisme vast te houden, de omwenteling van 1989 overleefd heeft⁴⁵. Evenmin is het te verwonderen dat hiertegen verzet rijst van diegenen die de antitotalitaire erfenis van de naoorlogse Bondsrepubliek in stand willen houden. In het bijzonder is dat tegen de partij *PDS/Die Linke* gericht⁴⁶.

De discussie over de erfenis van de DDR-historiografie in het eengeemaakte Duitsland is niet ten einde. Met het natuurlijke uitsterven van een generatie zal het debat beslist een andere wending krijgen. Een evenwichtige beoordeling kan zeker niet zonder rekening te houden tussen het kwaliteitsverschil tussen academische en amateurhistorici. Er zijn diegenen die de DDR-geschiedschrijving willen herleiden tot een rariteitenkabinet in de geschiedenis van de Duitse geschiedwetenschap⁴⁷. Er zijn anderen die DDR-historici het recht willen laten toekomen dat ze zelf claimen. Bernd Faulenbach spreekt van de een complete delegitimering van de SED-dictatuur en de noodzaak van een antitotalitaire consensus⁴⁸. Anderen zijn kritischer over de manier waarop de *Abwicklung* in het Oosten van Duitsland is verlopen. Stefan Berger bijvoorbeeld verleent de voormalige DDR-historici krediet voor de wijze waarop ze zelfkritisch met hun eigen verleden omgaan⁴⁹. Wellicht is een compromis mogelijk. Het is legitiem en verstandig om de DDR-geschiedschrijving aan een radicale kritiek te onderwerpen en om de mythes te deconstrueren waarop ze steunde. Maar in een pluralistisch wetenschappelijk debat moet ook deze stem hoorbaar blijven. Ook het Oost-Duitse perspectief op de geschiedenis moet, indien ze zich aan wetenschappelijke criteria meet, daarom ruimte krijgen.

NOTES

¹ De gedachte is ontleend aan: Christian Jung, *Geschichte der Verlierer. Historische Selbstreflexionen von hochrangigen Mitgliedern der SED nach 1989*, Heidelberg, Universitätsverlag Winter, 2007.

² Stefan Berger, *The Search for Normality. National Identity and Historical Consciousness in Germany since 1800*, Oxford, Berghahn Books, 1997, p. 149-175; Jürgen Kocka en Renate Mayntz (Hg.), *Wissenschaft und Wiedervereinigung. Disziplinen im Umbruch*, Berlin, Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, 1998.

³ http://archiv2007.sozialisten.de/partei/strukturen/historische_kommission/index.htm/ (15 maart 2009).

⁴ <http://www.rosalux.de> (15 maart 2009).

⁵ In dit verband kan als voorbeeld verwezen worden naar de *Berliner Gesellschaft für Faschismus- und Weltkriegsforschung e.V.* Zie: <http://www.berliner-gesellschaft.org> (15 maart 2009).

⁶ Stefan Berger, « Former GDR Historians in the Reunified Germany. An Alternative Historical Culture and its Attempts to Come to Terms with the GDR Past », *Journal of Contemporary History*, vol. 38 (1), p. 63-83.

⁷ *Ibid.*, p. 68.

⁸ *Ibid.*, p. 71.

⁹ *Ibid.*, p. 72.

¹⁰ *Ibid.*, p. 80 sq.

¹¹ Joachim Petzold, *Parteinahme wofür? DDR Historiker im Spannungsfeld von Politik und Wissenschaft*, Potsdam, Verlag für Berlin-Brandenburg, 2000. Zie ook: Mario Keßler, « Nachruf für Prof. Dr. Joachim Petzold », *Potsdamer Bulletin für zeithistorische Studien*, n° 16, Oktober 1999, p. 58-60.

¹² Kurt Pätzold, « Die Geschichtsschreibung in der Deutschen Demokratischen Republik in der Retrospektive – eine Diskussion », in: Ingrid Matschenz e.a. (Hg.), *Dokumente gegen Legenden. Chronik und Geschichte der Abwicklung der MitarbeiterInnen des Instituts für Geschichtswissenschaften an der Humboldt-Universität zu Berlin*, Berlin, Maas-Verlag, 1996, p. 191.

¹³ Kurt Pätzold, « Annäherung an den geschichtlichen Ort der DDR », in: Thüringer Forum für Bildung und Wissenschaft e.V. (Hrsg.), *Geschichtsschreibung in der DDR zum zweiten Weltkrieg. Biographische und historische Beobachtungen*, Jena, Thüringer Forum für Bildung und Wissenschaft, 2001, p. 57-59.

¹⁴ Manfred Weissbecker geciteerd in Stefan Berger, « Former GDR Historians... », *op. cit.*, p. 69, 73.

¹⁵ Walter Schmidt, « Bedingungen und Resultate der Geschichtsforschung vor und nach 1989 », in: *Geschichtsschreibung in der DDR zum zweiten Weltkrieg...*, *op. cit.*, p. 51.

¹⁶ Wolfgang Küttler, « Vorwort », in: Alfred Loesdau en Helmut Meyer (Hg.), *Zur Geschichte der Historiographie nach 1945. Beiträge eines Kolloquiums zum 75. Geburtstag von Gerhard Lozek*, Berlin, Trafo Verlag, 2001, p. 7.

¹⁷ Gerhard Lozek, « Zu Erfahrungen der DDR-Geschichtswissenschaft bei der Analyse und Kritik der nichtmarxistischen Historiographie », in: *Zur Geschichte der Historiographie nach 1945*, *op. cit.*, p. 21.

¹⁸ Ernst Engelberg, « Zum Geleit », in: Gerhard Fischer e.a. (Hg.), *Gegen den Zeitgeist. Zwei deutsche Staaten in der Geschichte*, Schkeuditz, GNN-Verlag, 1999, p. 11.

¹⁹ Jürgen Kuczynski, *Ein linientreuer Dissident. Memoiren 1945-1989*, Berlin, Aufbau-Verlag, 1992.

²⁰ <http://www.kurt-gossweiler.de/> (7 december 2003)

²¹ Dietrich Eichholtz, « Wer recht behält. Kommunist und Historiker. Heute wird Kurt Gossweiler 90 Jahre alt », *Junge Welt*, 5 november 2007.

²² Ralph Hartmann, *Die Liquidatoren. Der Reichskommissar und das wiedergewonnene Vaterland*, Berlin, Edition Ost, 2008, p. 19-34.

²³ *Ibid.*, p. 232.

²⁴ Klaus Blessing, Eckart Damm, Matthias Werner, *Die Schulden des Westens. Wie der Osten Deutschlands ausgeplündert wird*, Berlin, Verlag Klaus Blessing, 2006, p. 21-25.

²⁵ « Zum 40. Geburtstag des Baus der Berliner Mauer. Erklärung der Historischen Kommission beim

Vorstand der PDS », 26 Juni 2001. Zie:

http://archiv2007.sozialisten.de/partei/strukturen/historische_kommission/dokumente/view_html?zid=18206&bs=1&n=7 (15 maart 2009).

²⁶ Stefan Berger, « Former GDR Historians... », *op. cit.*, p. 77.

²⁷ Wolfgang Hübner, « Lange Schatten. Die PDS und das ‚Kainsmal der DDR‘ », *Neues Deutschland*, 11 augustus 2001.

²⁸ « Umstände, Bedingungen, Folgen. Eine Erklärung zum 40. Jahrestag der Sicherung der Staatsgrenze der DDR », *Junge Welt*, 8 en 9 augustus 2001.

²⁹ Gerhard Lozek, « Totalitarismus – (k)ein Thema für die Linke? Die Totalitarismus-Auffassung in Geschichte und Gegenwart », *Glasnost-Archiv. Beiträge zur Politik*, Berlin, Helle Panke, Rosa Luxemburg Stiftung, 1995; Wolfgang Ruge, « Hitler und Stalin im Vergleich », in: Helle Panke (Hg.), *30. Januar 1933 – Kontinuitäten und Brüche*, Berlin, Rosa Luxemburg Stiftung, 1993, vol 1, p. 17-24.

³⁰ Horst Schützler, « Einblicke. Zur ‚Totalitarismus‘-Sicht und -Diskussion in der russischen Historiographie (90er Jahre) », in: *Geschichte der Historiographie nach 1945, op. cit.*, p. 137.

³¹ Kurt Pätzold, « Notwendige Erwiderung », *Neues Deutschland*, 7-8 december 1996.

³² Horst Schneider, *Hysterische Historiker. Vom Sinn und Unsinn eines verordneten Geschichtsbildes*, Berlin, Verlag Wiljo Heinen, 2008.

³³ *Ibid.*, p. 55.

³⁴ *Ibid.*, p. 249.

³⁵ *Ibid.*, p. 225-247.

³⁶ *Ibid.*, p. 252.

³⁷ Manfred Agethen, Eckhard Jesse en Ehrhardt Neubert (Hg.), *Der missbrauchte Antifaschismus. DDR-Staatsdoktrin und Lebenslüge der deutschen Linken*, Freiburg, Verlag Herder, 2002.

³⁸ Joachim Käppner, *Erstarrte Geschichte. Faschismus und Holocaust im Spiegel der Geschichtswissenschaft und Geschichtspropaganda der DDR*, Hamburg, Ergebnisse Verlag, 1999.

³⁹ Heinz Kühnrich, « ‚Verordnet‘ – und nichts weiter? Nachdenken über Antifaschismus in der DDR », *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, 1992, 40, 2, p. 819-833.

⁴⁰ Andrew H. Beattie, *Playing Politics with History. The Bundestag Inquiries into East Germany*, New York, Oxford, Berghahn Books, 2008, p. 165-187.

⁴¹ Antonia Grunenberg, *Antifaschismus – ein deutscher Mythos*, Hamburg, Rowohlt, 1993.

⁴² Antonia Grunenberg, « Antitotalitarianism versus Antifascism. Two Legacies of the Past in Germany », *German Politics and Society*, 15, no. 2, 1997, p. 76-90.

⁴³ François Furet, *Het verleden van een illusie. Het communisme in de twintigste eeuw*, Amsterdam, Meulenhoff, 1996, p. 275-343.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 275.

⁴⁵ Voor een overzicht van de meest recente literatuur over het onderwerp, zie de uitgebreide bibliografie die opgenomen werd in: Andrew H. Beattie, *Playing Politics with History...*, *op. cit.*, p. 255-279.

⁴⁶ Tim Peters, *Der Antifaschismus der PDS aus antiextremistischer Sicht*, Wiesbaden, VS Verlag der Sozialwissenschaften, 2006.

⁴⁷ Ralf Possekel, „Kuriositätenkabinett oder Wissenschaftsgeschichte? Zur Historisierung der DDR-Geschichtswissenschaft“, *Geschichte und Gesellschaft*, 1998, 24, p. 446-462.

⁴⁸ Bernd Faulenbach, „Bewahrung der Erinnerung. Bedeutung und Probleme der Aufarbeitung von Vergangenheit heute“, in: Bernd Faulenbach e.a. (Hg.), *Die Partei hatte immer recht. Aufarbeitung von Geschichte und Folgen der SED-Diktatur*, Essen, Klartext, 1994, p. 8-27.

⁴⁹ Stefan Berger, „Former GDR Historians...“, *op. cit.*, p. 82-83.